

УДК 821.161.2-3.091 "19" Н. Королева: 821.134.2 "11"

МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЕСПАНІЄЮ (ОБРАЗ ЕСПАНСЬКОГО ЛИЦАРЯ У ТВОРЧОСТІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ)

Галина Чопик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
e-mail: tsopukhalja@rambler.ru*

Порушено проблеми лицарського дискурсу крізь призму архетипного аналізу Карла Густова Юнга. Розглянуто образ лицаря Сіда Кампеадора та визначено, яке місце він займає у життєвому просторі та художніх творах української письменниці іспанського походження Наталени Королевої. Визначено, що образ кастильського лицаря функціонує в художніх й автобіографічних творах письменниці як носій архетипу анімуса – прихованої чоловічої сторони авторки.

Ключові слова: архетип, анімус, лицар, культ дами серця,

Україна та Іспанія – дві європейські країни, між якими не було тісних культурних, політичних зв'язків, не спостерігаємо подібних традицій, не створено спільної давньої історії. Але інтерес до іспанської культури в Україні веде свій початок ще від праць Д. Донцова та "вісниківців", згодом процес рецепції іспанської культури продовжився в художніх творах Нью-йоркської групи поетів. Однією з найяскравіших спроб пошуку "точок дотику" обох культур можна вважати працю Ніли Зборовської "Українська Реконкіста" (2003). Українська дослідниця в умовах занепаду українського духу, у час після проголошення Незалежності визначила головні принципи самоусвідомлення українців, суть яких полягає в "глибинному самоусвідомленні, яким займається вибране коло митців-знахарів, котрі засвоївши давні техніки духовного самовдосконалення, володіють таємною силою" [3, с. 7]. Авторка зацентувала увагу на іспанській культурі як прикладі наслідування для українців, яким необхідно знайти свою "реконкісту", під якою розуміє "відвоювання. В історії Іспанії реконкіста як відвоювання земель, захоплених мусульманами-арабами, після сімсотлітнього поневолення означало буквально воскресіння народу із мертвих: без реконкісти не було б Іспанії... концепція Української Реконкісти – означає духовне очищення України шляхом створення надійного парaprostору – магії текстів... вогненний спалах життя перед лицем смерті, перемога над страхом і поневоленням..." [3, с. 4]. Новою сторінкою в україно-іспанських відносинах вважаємо творчість іспанки за походженням, але українки за духовним покликанням Кармен Фернанди Альфонси Естрелли Наталени. Письменниця народилася на батьківщині лицаря Ель Сіда Кампеадора, в іспанському місті Сан-Педро де Карденья, в давній кастильській родині Лачерда де Кастро Мединаселі. Рано втратила матір, стосунки з

батьком також не були надто тісні, вихованням маленької дівчинки займалася бабуся Теофіла, яка проживала на Волині в с. Великі Борки. За свідченням І. Набитовича, перші чотири роки життя Наталена провела в Україні [7, с. 5]. Невідомі листи авторки віднайшла І. Трюменко, у яких не зазначено того факту, що письменниця проживала на Волині, а Теофіла Дунін-Борковська приїхала в Іспанію до внучки і залишилася в країні доглядати за нею до чотирьох-п'яти років [8, с. 79]. На жаль, не маємо достовірної інформації про дитячі роки відомої нам в Україні Наталени Королевої, але можна стверджувати, що на виховання дівчинки впливали дві культури – еспанська та українська. Також зауважимо, що письменниця в автобіографічних та художніх творах жила давню форму слова Іспанія, а не Іспанія, тому слідом за авторкою також будемо користуватися відповідником з метою відтворення особливого колориту творів.

Мета нашого дослідження – аналіз еспанської героїчної поеми “Пісні про мого Сіда” та прози Наталени Королевої, з методологією архетипної критики. Це дослідження допоможе поглибити уявлення про еспанське коріння Наталени Королевої та визначити його вплив на художній світ авторки. Під подібним “кутом зору” творчість письменниці уже неодноразово ставала об'єктом дослідження, але, на жаль, не всі питання отримали відповіді. Отже, актуальність цієї статті незаперечна. Так, Н. Сорока, яка однією із перших почала досліджувати творчість Наталени Королевої в контексті “Україна-Іспанія”, зазначила, що “іспанські традиції, звичаї, манери наклали великий відбиток на творчість цієї оригінальної письменниці. Маємо на увазі, насамперед, повісь “Предок”, з якої перед читачем постає Іспанія першої половини XVI ст.” [11, с. 154]. Дослідниця описала еспанську лінію лише в повістях Наталени Королевої, яка представлена образами Понтія Пілата, Кая Понтія, легендами про чашу св. Граалю і постаттю Сіда Руя Діаса. Дещо конкретніше спрямування має праця Т. Попової-Мозовської, де проаналізовано образ Сіда, але лише на прикладі повісті “Предок”. Цікаве також припущення дослідниці про генетичний зв'язок еспанського лицаря з родом Мединаселі (йому Менендес Пидаль приписує авторство першої частини “Пісні про мого Сіда”), з якого походить за матеріною лінією Наталена Королева [10, с. 233].

Українська письменниця еспанського походження була високо освіченою, талановитою жінкою: знала декілька мов, звичаї багатьох народів, цікавилася старовиною, адже і за професією була археологом. Наталена Королева вихована на традиціях еспанської культури, яскравим зразком якої є “Пісня про мого Сіда”, яку письменниця, безперечно, досконало знала. Неодноразово батько і дядько письменниці вказували на мудрість і поведінку лицаря Сіда, нагадуючи, що Наталена Королева походить з давнього кастильського роду, і їй необхідно наслідувати свої традиції: “але ж ти знаєш, що у твоєму гербі є Кастильська вежа, Арагонський лев та білий лебідь вікінгів, володарів морських. Тобто твоя зброя в боротьбі не сварка, не різкі суперечки, не досадні чи – боронь, Боже, – грубі відповіді, навіть і на в'їдливі глум. На посміховище шляхетність зовнішня без шляхетності душі. А належати до старого й славного роду – це не значить тільки мати деякі права. Ще більше це зобов'язує триматися й деяких непорушних засад і освячених віками традицій та часом – важких обов'язків.

– У тобі з радістю помічаю деякі риси нашого роду. Вірю, що ти – “наша” й “нашою” лишишся. То ж пам'ятай, що *правнучці лицарів* личить бути мужньою й самостійною” (курсив наш. – Г. Ч.) [4, с.63]. Наталена Королева назавжди запам'ятала слова батька і

впродовж життя дотримувалася закону “голосу крові”. Незважаючи на те, що письменниця була двічі одружена: з російським офіцером та українським письменником, а також мала тісні стосунки з перським князем, жодна людина не могла “вирвати” з її серця батьківщини. Авторка пригадувала давню кастильську приказку: “Сід може жити серед маврів, але мавром ніколи не стане” [4, с. 11]. Письменниця робила спроби писати різними мовами (французькою, польською, еспанською, чеською), але себе віднайшла саме в українській літературі, під частковим впливом чоловіка В. Короліва-Старого. Україна стала для Наталени Королевої другою, духовною батьківщиною, яка приваблювала своєю історією, традиціями, культурою, своїми непізнаними для Європи таємницями. Водночас, для нашої літератури були мало відомі екзотичні сюжети про лицарський обов’язок, незвичайні, навіть фантастичні подорожі. Можна припустити, що українська культура доповнювала творчу манеру письменниці й навпаки. Отже, українська письменниця Наталена Королева вихована на еспанських лицарських поняттях, які зобов’язують завжди пам’ятати рідне та поважати і захищати чуже: “рід, що віками рухає своє існування, може довільно чи з примусу змінити місце осідку, землю, нарід, серед якого триває його життя. Це – закон вічного руху, відвічних змін, без яких не було б і самого життя. Але дві речі лишаються постійно незмінні: одна – обов’язок до народу, серед якого живеш, особливо, коли це народ скривджений і поневолений, не вільно ані погорджувати ним, ані бути байдужим до нього та його потреб. Бо лицарський обов’язок і присяга зобов’язують боронити всякого скривдженого й воювати за слабого” [4, с. 64].

У художніх та автобіографічних творах Наталени Королевої неодноразово зустрічаємо образ хороброго лицаря із вказівкою на те, хто це є, або риси, манери поведінки нагадують нам відомого персонажа еспанського героїчного епосу Сіда Кампеадора. “Пісня про мого Сіда” (“*Poema de mio Cid*”) написана приблизно в 1140 році, але стала відомою читачам лише через півтора століття, в 1307 році. Неповний текст твору віднайшов Перо Аббат, і лише завдяки реконструкції твору було відновлено втрачені частини. У порівнянні з лицарським куртуазним романом в еспанській героїчній поемі використано мінімум фантастичних елементів, оповідь характеризується точністю відтворення центрального героя та його оточення. У творах Наталени Королевої Сід Кампеадор також зображений максимально наближено до реальності. Навіть у сновидінні як ірреальному світі еспанський лицар не ідеалізований, а земний, реальний: “Зненацька побачила в уяві, що перед нею весь світ – як безмежна рівнина... Вона, Ноель, скаче на вороному, блискучому, як шовк, коні в той широкий і каламутний світ. На ній ясна зброя, а на грудях – вогненным пурпуром горить великий хрест. У лівій руці у неї щит, а на ньому написані букви. Які? Вона дуже цікава знати, та вона не бачить, та не може повернути в бік щит так, щоб було видно напис на ньому... Хто ж вона й куди поспішає? Але нагло здається їй, що це вже не вона, Ноель. А улюблений герой дитячих літ – лицар Сід Кампеадор. Був він для неї... єдино можливий ідеал людини” [8, с. 131–132]. У сновидінні зміщено часові та просторові координати. Ноель перебуває не в “Київському інституті шляхетних дівчат”, який був чужим для неї, і вона відчувала себе іншою, ніж усі учениці. Також головна героїня не в Іспанії, куди бажала повернутися в родинне оточення. Кордони держав розмиті, Ноель як активний учасник сновидіння потрапляє в абстрактний світ мрій, нереалізованих бажань. Її зовнішній вигляд більше нагадує постать чоловіка, воїна, лицаря. На це вказують мікрообрази щита,

хреста на грудях та зброї. Ноель ототожнює себе із лицарем Сідом, що свідчить про існування прихованої чоловічої сторони авторки – анімуса. Карл Густав Юнг вважав, на формування анімуса в жінки впливає батько, із сказаного вище можна стверджувати, що Наталена Королева назавжди запам'ятала уроки батька про лицарську мудрість, відвагу й обов'язок, прикладом чого є Сід Кампеадор. Сильною стороною анімуса, за К. Г. Юнгом, є творчий потенціал, з допомогою якого індивід швидше наближається до Самості як архетипу цілісності. У творах письменниці всі герої прагнуть наблизитися до цього архетипу. Учасником даного сновидіння є не лише Ноель, а й кінь, який, за твердженням К. Г. Юнга, відображає магічну сторону людини, інтуїтивне пізнання. Це символ енергії й сили, пристрастей та інстинктів. Ноель виконує функцію вершника і з допомогою коня переміщується вздовж життя. Такі відносини між вершником і конем З. Фройд трактував як стосунки між Я і Воно (в юнгівській концепції – між свідомим та індивідуально несвідомим): “Кінь дає енергію для руху, вершник має визначити мету, спрямувати рух сильнішої за нього тварини” [12, с. 545]. Далі основний акцент у художньому сновидінні переходить до вершника, який перебуває у пошуках самого себе, що К. Г. Юнг назвав процесом індивідуалізації. Зрештою, неможливо уявити собі лицаря без коня. Ця тварина супроводжує свого господаря всюди і символізує душевну шляхетність, велич. Відтак, образ Сіда Кампеадора у дитячій уяві письменниці символізує її підсвідомість, до якої прислухається, і яка впливає на її творчий процес.

У художніх творах Наталени Королевої присутній не так сам Сід, як його ідеальний образ, який частково наближається до божественного. Згадка про нього Карлосу Лачерді із повісті “Предок” допомагає пройти складний шлях до Святої Землі у пошуках себе та своєї батьківщини. У “Пісні про мого Сіда” головний герой також іде до священних місць, до церкви Св. Марії, коли залишає свою батьківщину і просить заступництва для себе та своєї родини (пісня 18, строфи 325–365 [9, с. 267–268]). Зауважимо, що Наталена Кололева, коли перебувала за межами батьківщини, часто відчувала себе самотньою, і, щоб віднайти спокій у душі, ішла до церкви молитися до Св. Марії: “в цілому світі, що в ньому опинилася. Вона – все чужа... Але ж вона має місце, де почуватиться “своєю” і “вдома” – у сніп Пресвятої Мадонни. І це на всьому світі: чи в Піренях, чи тут, чи в Індокінах, скрізь у католицькому храмі почує вона такі самі, такі знайомі й такі повні ласки слова. Що більш – із кожної дзвіниці озветься до неї зрозумілий їй і дорогий голос Божий, який говорить їй, що вона “своя” і “близька” Отцеві Небесному, бо його вірна донька... І під склепінням його величних храмів завжди знайде вона і захист, і спокій...” [4, с. 131].

У формі дитячого сну побудовано твір письменниці “Сарацинка”. В уяві дівчинки Неджми з'являються образи багатьох лицарів, серед яких важливим є образ батька-лицаря: “посередині й сам мій тато – великий шейх і славний володар Толедо. Він в білому дорогому тюрбані, завітчанім білою трояндою... Але і обличчя не буденне, не таке поважне, майже суворе, як щодня, а веселе й грає видимою радістю” [5, с. 18]. Дія відбувається в еспанському місті Толедо, яке було резиденцією королів Кастилії з XI до XVI ст. Батько Неджми – це, перш за все, мудрий, суворий, справедливий лицар, який дбає про свій народ. Заручини його доньки закріплять відносини з маврським народом. Неджма покійно виконує волю батька-володаря і з особливою симпатією ставиться до майбутнього нареченого: “гарний, як день ясний, з очима темними, як ніч; але блискучими, як зорі. Увесь він – у синьому вбранні, рясно оздобленому сапфірами”

[5, с. 18]. Дівчина сприймає його як казкового лицаря, заможного, красивого і називає “Синім Лицарем”. Синій колір символізує шляхетність, ідеальність, це вбрання королів та знаті. У творі відтінком синього є блакитний – колір мрій, часто недосяжних мрій. Недосяжним залишився “Синій Лицар” – Ель-Азрак. Хвороба Неджми розлучила їх, перебуваючи в Монсераті, дівчина часто згадує мудрого лицаря-батька і казкового, мужнього лицаря-нареченого. Третій тип лицаря в оповіданні – це мандрівний лицар-воїн. Роміро походить із княжого роду, але домашній спосіб життя не для нього. Він завжди воює, подорожує, шукає нових пригод. Даму серця також обирає “дівчину-лицаря Бянку” [6, с. 113], яка славиться своєю недоступністю та сміливістю, проживає у загадковому замку, зайти у який не вдавалося нікому. Антиподом хороброго, агресивного воїна є лицар-поет Антар, що “був взірцем лицарства і всіх лицарських чеснот...

Антар!... Він, певно, був такий, як її любий Ель-Азрак, що стає перед її уявою в синьому сяйві своїх казкових сапфірів, в чарівному мерехтінні блакитної ночі” [6, с. 112]. Антар ібн Шаддада був арабським поетом і лицарем водночас. Наталена Королева як знавець арабської мови, без сумніву, знала його поетичну творчість, головна риса якої – оспівування лицарських подвигів. В оповіданні “Сарацинка” письменниця змалювала своєрідну галерею лицарів, де не лише чоловіки мають честь носити це горде звання, а й жінки. Головна героїня Неджма із казкової, закоханої принцеси переростає у дівчину-лицаря, яка має відвагу та силу, щоб захистити свій рід і народ від ворога: “ти забрав у мене все, а я беру тільки твоє, нікому не потрібне життя: – Не тільки рідного краю, не тільки батька, не тільки милого ти відібрав у мене, ти хотів украсти й мою душу. Ти ж навіть Бога, свого Бога, котрому я вдячна своїм одужанням й котрого почала любити, украв у мене” [6, с. 138]. Отже, в цьому оповіданні відтворено світ еспанського лицарства. Кожен воїн уособлює окремі чесноти: батько-володар-лицар, “Синій Лицар” – Ель-Азрак, лицар-поет Антар, мандрівний лицар-воїн, дівчата-лицарі Бянка та Неджма. Головна мета лицарського існування – боротьба за несправедливість, в ім’я якої лицар здійснює подвиг, що характерно для героїв твору письменниці.

Наталена Королева завжди дуже сумлінно ставилася до змалювання історико-культурного тла. Письменниця ретельно студіювала оточення, психіку людей. Відповідно, художні образи письменниці – це часто легко замасковані образи із її реального життя. Сміливого, дещо казкового лицаря уособлює князь Ісканден, образ якого авторка порівнює із героєм старого еспанського лицарського роману, що назавжди залишився у її пам’яті. Незважаючи на те, що Ісканден є командиром однієї з девізій на Першій світовій війні, а отже, читач сприймає його в контексті понять “кров”, “смерть”, “агресія”, “несправедливість”. Наталена Королева зацентувала увагу на його релігійні сторони, на прийняті християнства. Сприйняття цього образу проходить крізь призму лицарства та його законів: “кожна людина у своєму житті має довершити свій **хрестоносний** похід. Для цього погребує вона три великі умовини: вчителя, що вказав би їй путь, світлу постать, що надихнула б її до героїчних чинів, і побратима... Іскандер? Він був єдиним на світі... Хіба я знаю? Моїм Світлим Духом” [2, с. 3]. Наталена Королева, або як її називали у творі Естрелліта (одне з п’яти імен авторки, які отримала при хрещенні) виконує функцію дами серця. Карл Густав Юнг вважав, що “лицарський культ дами вказує на жіноче начало в чоловічому характері, на його відношення до інших жінок. Дама, в ім’я якої лицар здійснював подвиг, уособлює аніму героя. В одній з легенд

Вольфганг фон Ешенбах вказує на ім'я дами, що охороняє Чашу Грааль звучить як *Conduir-amour* – провідниця в коханні” [13, с. 148]. Відтак, письменниця уособлює та розкриває позитивну, емоційну сторону свого коханого у воєнних умовах. Якщо на початку авторка сприймала лише Іскандена як лицаря, то пізніше це горде звання поширює на всіх без винятку учасників війни. Кожен із них уособлює риси зразкового для неї еспанського лицаря Сіда Кампеадора, але вже не як романтичного героя, а як реальну постать: “не потрібно їй уже приклад “Сідового співчуття”, бо стали їй близькі ці безіменні “братці”, що її, чужинку, називали сестрою. І радіє вона як власною радістю. Коли бачить, що хтось із них видужає” [11, с. 3].

Отже, Наталена Королева створила власну версію еспанського лицаря. Взнявши за основу конкретних персонажів зі світу героїчних лицарських творів, авторка оживила у пам'яті народу уявлення про лицарську славу, відвагу і подвиги в ім'я честі, справедливості чи в ім'я дами серця. Сід Кампеадор є праобразом створення інших персонажів твору, зразком для наслідування та возвеличення. Як еспанський герой він найчастіше присутній в ті моменти, коли письменниця хотіла підкреслити своє давнє еспанське коріння, а родинний взаємозв'язок із народним героєм створює атмосферу таємничості, загадковості. В художньому світі письменниці образ Сіда Кампеадора максимально наближений до реальності. Наталена Королева зуміла поєднати в еспанському лицарі велич і народну простоту, перемістити його в екзотичний “інший світ”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бучинський Д.* Зі згадок Наталени Королевої / Дмитро Бучинський // Свобода. – 1958. – Ч. 183. – С. 3.
2. *Бучинський Д.* Зі згадок Наталени Королевої / Дмитро Бучинський // Свобода. – 1958. – Ч. 180. – С. 2.
3. *Зборовська Н.* Українська Реконкіста. Анти-роман / Ніла Зборовська. – Тернопіль : Джура, 2003. – 304 с.
4. *Королева Н.* Без коріння. Во дни они. *Quid est Verstas?* / Наталена Королева ; ред. : Олег Баган, Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 670 с.
5. *Королева Н.* Сарацинка / Наталя Королева // Літературно-науковий вісник. – 1927. – Т. 92–94. – Кн. 1. – С. 12–22.
6. *Королева Н.* Сарацинка / Наталя Королева // Літературно-науковий вісник. – 1927. – Т. 92–94. – Кн. 2. – С. 105–119.
7. *Набитович І.* Художній всесвіт на палімпсестах минулого (Літературні обрії Наталени Королевої) / Ігор Набитович // Королева Н. Без коріння. Во дни они. *Quid est Verstas?* / Наталена Королева ; ред. : Олег Баган, Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 2007. – С. 3–38.
8. *Наталена Королева.* Життя і творчість у документах і матеріалах (до 120-річчя з дня народження) : зб. док. / [уклад. І.Тюрменко]. – К. : НАУ, 2008. – 88 с.
9. *Песнь о Сиде* ; пер. со староиспан. Ю. Корнеева ; ред. : М. Ваксмахер, С. Шлапоберская. – М. : “Художественная литература”, 1976. – С. 259–362. (Библиотека всемирной литературы. Серия I; Т. 10).
10. *Попова-Мозовська Т.* Герой іспанської поеми “Пісня про мого Сіда” в культурно-історичному та життєвому просторі повістей Наталени Королевої / Т. І. Попова-Мозовська // Література в контексті культури : зб. наук. пр. ; редкол. : В.А.Гусев [та ін.].

- Дніпропетровськ : вид-во ДНУ, 2006. – Вип.16. – Т. 1. – С. 229–234.
11. *Сорока Н.* Іспанська культура крізь призму творчості Наталени Королевої / Н. Сорока // Всесвіт. – 1999. – № 9–10. – С. 154–161.
12. *Фройд З.* Вступ до психоаналізу / Зігмунд Фройд. – К. : Основи, 1998. – 709 с.
13. *Юнг К. Г.* Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг. – Киев : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

BETWEEN UKRAINE AND SHAIN (THE IMAGE OF SPANISH KNIGHT IN THE WORKS OF NATALENA KOROLEVA)

Halyna Chopyk

*The Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: tsopukhalja@rambler.ru*

This article develops on the problems of knight discourse connected with the archetype analysis suggested by C.G. Jung. It describes the image of the knight named Sid Kampeador and defines the place of this image in the fiction works and real life of (Ukrainian writer with Spanish origin) Natalena Koroleva. The knight Sid has been defined to perform the function of the animus archetype – the hidden male side of the writer.

Key words: archetype, animus, knight, cult of the lady-love.

МЕЖДУ УКРАИНОЙ ТА ЕСПАНИЕЙ (ОБРАЗ ЕСПАНСЬКОГО РЫЦАРЯ В ТВОРЧЕСТВЕ НАТАЛЕНА КОРОЛЕВОЙ)

Галина Чопик

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000,
e-mail: tsopukhalja@rambler.ru*

В статье затронуты проблемы рыцарского дискурса в контексте архетипного анализа К.Г. Юнга. Рассмотрен образ рыцаря Сиды Кампеадора и определено, какое место он занимает в жизненном пространстве и художественных произведениях украинской писательницы испанского происхождения Наталены Королевой. Определено, что образ кастильского рыцаря функционирует в художественных и автобиографических произведениях писательницы как носитель архетипу анимуса – скрытой мужской стороны авторы.

Ключевые слова: архетип, анимус, рыцарь, культ дамы сердца.